

Zbigniew Baran

Twórcza aktywność dziecka na zajęciach z języka polskiego w szkole podstawowej

Nauczyciel języka polskiego – uczący tego przedmiotu w klasach początkowych (I–III) oraz w klasach IV–VIII – powinien być zawsze świadomy, iż „dziecko w sposób naturalny jest twórcą”¹. Osobowość dziecka i świat czasoprzestrzeni, w której ono żyje, pozwalają mu rozwijać twórczą inicjatywę. Dziecko jako osoba o bogatej wyobraźni i indywidualnym charakterze oraz temperamencie często ujawnia twórczą naturę. Zwłaszcza wyobraźnia dziecięca, pochodna wrażeń zmysłowych, staje się podstawą dla wolności kreatywnej twórczego dziecka żyjącego w świecie symboli i znaków, które tworzą świat kultury dzieciństwa.

Nauczyciel, podejmując pracę pedagogiczną z dziećmi, powinien postawić sobie zasadnicze pytania: Kim jest dla niego dziecko w szkole? Kim jest, czy też powinien być on sam dla dziecka – ucznia? Dziecko przez swoją inteligencję i swoje działanie twórcze staje się współtwórcą świata szkolnego. W swym działaniu i dążeniu do poznania prawdy, do zrozumienia sensu istnienia świata i człowieka – tworzy własną i niepowtarzalną historię (dzieje dzieciństwa), współtworząc także dzieje na przykład swojej rodziny czy też swojej szkoły.

Każde dziecko jest twórcą, gdy tworzy z pasją swoje wypracowanie z języka polskiego i utożsamia się ze swoim dziełem. Sukces zadania staje się sukcesem małego twórcy, a niepowodzenie zadania jest niekiedy rzeczywiście największą klęską osobistą dziecka. Ono (jako twórca) często „wkłada całego siebie” w zadanie, żyje z nim i – w sensie psychologicznym – tworzy siebie wraz z tym zadaniem.

¹ R. Gloton, C. Clero, *Twórcza aktywność dziecka*, Warszawa 1988, s. 54

Kim więc powinien być nauczyciel języka polskiego w dzisiejszej szkole? Myślę, iż może spełniać rolę przewodnika wprowadzającego dzieci w świat cywilizacji oraz ułatwiającego im rozpoznawanie ich osobowości i rozwijanie ich twórczości. Może nauczyć dzieci akceptacji i miłości samego siebie, akceptacji własnej osoby: wyglądu, płci i stanu zdrowia. Akceptacji losu rodzinnego, sytuacji ekonomicznej i społecznej, także uznania rodziców, rodzeństwa i rówieśników. Nauczyciel może zachęcić dziecko do twórczej refleksji nad pytaniem: czy kochasz siebie? Odpowiedź na to pytanie zapewne pozwoliłaby dziecku lepiej poznać własną osobowość, a nadto umożliwi mu w pewnym sensie zrozumieć swoje życie. Dziecko, odkrywając swoje ukryte talenty, swoje prawdziwe „ja”, kochając siebie bezinteresownie, poznałoby może swe powołanie.

W nowoczesnie organizowanym procesie kształcenia uczeń i nauczyciel są partnerami dążącymi wspólnie do wyznaczonego celu. Dziecko staje się twórcą i odkrywcą jako osoba posiadająca pewną stałą dyspozycję do poszukiwania tajemnic świata, zaś nauczyciel staje się twórcą jako kierujący i współorganizujący proces kształcenia.

Zadania nauczyciela we współczesnej szkole podstawowej z pewnością będą zmierzać do wszechstronnego rozwoju osobowości dziecka na wszystkich zajęciach szkolnych i pozaszkolnych. Nauczyciel jako człowiek charakteryzujący się właściwym sobie sposobem myślenia – typowym dla osoby dorosłej oraz indywidualnym światopoglądem nie może być dla ucznia jedynym autorytetem w dziedzinie poznawania prawdy o człowieku i jego życiu. Może jednak pomóc dzieciom w uporządkowaniu wiedzy, zwłaszcza jeżeli pamięta o tym, iż każde dziecko jest niepowtarzalnym mikrokosmosem i „ma inne wyobrażenie kota, bowiem zostało ono wytworzone na podstawie innych doświadczeń z tym zwierzęciem”².

Współczesny nauczyciel z pewnością zadba o to, by uczniowie – mieszkańcy Ziemi w XXI w. – mogli poznać istotne wartości humanistyczne na miarę przyszłej epoki na zajęciach lekcyjnych i pozalekcyjnych, a nadto, by otrzymali rozsądną miarę swobody intelektualnej i samodzielności twórczej oraz tak bardzo potrzebne im uznanie ze strony nauczyciela, koleżanek i kolegów.

Oryginalny i przede wszystkim twórczy styl współpracy nauczycieli z uczniami pozwala dzieciom objawić ich wewnętrzny świat myśli i uczuć oraz wyzwolić energię twórczą, a równocześnie umożliwia nauczycielom dostrzec bogactwo dziecięcej wyobraźni, różnorodność spontanicznych

² M. Kielar, *W świecie symboli i znaków – rozumienie ich i wytwarzanie*, Wychowanie w Przedszkolu 1988 nr 4, s. 233.

zainteresowań, wachlarz uczuć, odmienność wrażliwości. Będąc świadomie odpowiedzialnym za rozwój duchowy, w tym także uwzględniając postawy religijności, nauczyciel musi stwarzać wiele takich sytuacji, w których każde dziecko będzie miało możliwość rozwoju psychicznego i wykazania się twórczą postawą. Organizując zajęcia szkolne sprzyjające rozwojowi twórczej aktywności dzieci, nauczyciel musi być co najmniej dobrze zorientowany w źródłach zainteresowań uczniów, czyli znać nowości literatury i czasopiśmiennictwa dla dzieci, wydarzenia z zakresu kultury dla dzieci, a także audycje radiowe i telewizyjne adresowane do nich.

Twórcza aktywność dziecka na zajęciach z języka polskiego winna być przedmiotem badań naukowych. Wydaje się, iż wyniki badań pozwoliłyby określić znaczenie twórczej aktywności w rozwoju osobowości dzieci i młodzieży, zwiększyć efektywność kształcenia umiejętności językowych w szkole podstawowej, jak i atrakcyjność zajęć z tego przedmiotu.

Z powyższych uwag wynika, że wymagania, jakie współczesność stawia nauczycielom, są wysokie. Poza uzyskaniem dyplomu wyższej uczelni oczekuje się od nich całkowitej odpowiedzialności za ukształtowanie osobowości przyszłego pokolenia, a nadto: umiejętności artystycznych, postawy twórczej i przyjacielskiego podejścia do każdego dziecka. Stąd też każdy nauczyciel powinien też stawiać sobie możliwie często fundamentalne pytanie: j a k mam rozwijać wszechstronnie osobowość współczesnego dziecka, jego myślenie, uczucia i moralność?

Treści zajęć z języka polskiego mogą sprzyjać pełnemu rozwojowi osobowości dziecka oraz dynamicznemu rozwojowi jego aktywności twórczej. Aktywność ta powinna być rozwijana w formie zadań atrakcyjnych dla dzieci, takich jak na przykład: „wymyśl zabawę, która spowodowałaby radość dzieci chorych (np. sparaliżowanych)”, „spróbuj wymyślić – na lekcji – ciekawe opowiadanie (ciekawą bajkę)”, „spróbuj napisać liryczny wiersz (na przykład o pomarańczach lub o truskawkach)”, „napisz opowiadanie, którego bohaterami są banan i gruszka”, „opracuj krzyżówkę z hasłami z wierszy Joanny Kulmowej”, „opracuj krzyżówkę z hasłami – imionami bajkowych i baśniowych bohaterów”, „wymyśl oryginalne pytania na konkurs szkolnych erudyków”, „wymyśl pytania na konkurs miłośników lektur”, „zapropnuj dekoracje i stroje do inscenizacji lektury”, „wykonaj kukielki do inscenizacji baśni (wiersza)”, „napisz parafrazę liryku” itd. Prowadzący zajęcia często nie doceniają możliwości twórczych i intelektualnych dzieci, stąd też zbyt rzadko kierują wymienione propozycje pod adresem uczniów, a lekcje szkolne są nadal nudne. Warto spróbować przeprowadzić zajęcia

z języka polskiego w sposób eksperymentalny. Być może, zaprezentowane tematy będą dla dzieci atrakcyjną i intelektualną zabawą.

Nauczyciele prowadzący zajęcia w szkole podstawowej, ucząc miłości do poezji, muzyki czy malarstwa, dają niekiedy dzieciom możliwość podjęcia próby twórczości artystycznej. Oto na przykład w wypisach dla klasy I (*W szkole i na wakacjach* Ireny Słońskiej) są wiersze – *Burza* Ewy Szelburg-Zarembiny i *Tęcza* Hanny Ożogowskiej. Oba te teksty mogą posłużyć nauczycielowi jako materiał do rozmowy o poetyce utworów lirycznych dla dzieci. Mogą też być inspiracją do napisania wiersza na zajęciach z języka polskiego. Zajęcia „teoretyczne” mogłyby na przykład poprzedzić zajęcia: konkurs poetycki na napisanie wiersza o przyrodzie lub konkurs recytatorski na temat piękna poezji. Oba liryki mogą też być wykorzystane do zajęć z muzyki, plastyki, środowiska społeczno-przyrodniczego, zajęć technicznych a nawet matematyki.

Dzieci – uczniowie klasy II i III, żyjące w świecie podboju Kosmosu, komiksu, cybernetyki, komputera, video i przekazu telewizji satelitarnej mogą w nowoczesnej szkole polskiej na przykład z powodzeniem przełożyć tekst lektury *Przygody Filonka Bezogonka* Gösty Knutsson na język komiksu lub język wyjątkowo atrakcyjnej gry komputerowej. Równocześnie dzieci (np. z klasy III lub IV) mogą zorganizować zajęcia na temat cybernetyki, elektroniki, czy może na temat bardziej tradycyjny: filatelistyki (pod kierunkiem swego nauczyciela). Oczywiście musimy być świadomi, iż każde zajęcia tego typu wymagają od uczących szczególnie dużej koncentracji uwagi na pracy wszystkich dzieci, zwłaszcza przy uwzględnieniu faktu, iż treści twórczo-intelektualne prezentowane przez dzieci są zazwyczaj szerokie i różnicowane, a końcowy efekt zajęć jest często trudny do przewidzenia nawet przez doświadczonego nauczyciela.

Jednak trud podejmowania zajęć, których celem jest wyzwolenie i rozwój twórczej aktywności uczniów, z pewnością przyniesie korzyści. Po pierwsze zajęcia te będą miały wpływ na zmianę sposobu pojmowania Kosmosu i współczesnej cywilizacji, po drugie – przyczynią się do poszerzenia słownika dziecka o wiele specjalistycznych pojęć z różnych dziedzin nauki i życia społecznego. Nadto nauczyciele poszerzą wiadomości z zakresu pedagogiki i psychologii, między innymi na temat metod aktywizujących pracę dzieci, a przede wszystkim będą mieli szczególnego rodzaju możliwość obserwacji skuteczności metod aktywizujących pracę uczniów na efektywność pracy nauczyciela, będą wreszcie mieli możliwość korygowania programu nauczania i uatrakcyjnienia własnego stylu pracy pedagogicznej. Z pewnością zajęcia te przyniosą liczne korzyści uczniom,

takie jak na przykład dynamiczny rozwój inteligencji i osobowości dziecka poprzez stały rozwój zdolności uczniów do podejmowania samodzielnych działań czy też systemu wartości etycznych.

Nauczyciele mają prawo podejmowania się różnego rodzaju eksperymentów, których celem winien być rozwój zamiłowań humanistycznych dziecka, a zwłaszcza chęć do obcowania z tekstem literackim oraz problematyką dotyczącą interpretacji tego tekstu jako naturalna potrzeba uczniów, nie zaś jako administracyjny „przymus szkolny”, związany z systemem oceniania wiedzy przez nauczyciela.

Obecnie chciałbym przedstawić konkretne zajęcia, które mogą przyczynić się do rozwoju aktywności twórczej każdego dziecka. Są to przede wszystkim konkursy literackie i turnieje krasomówcze, a także turnieje wiedzy z zakresu lektur szkolnych. Można je organizować dla dzieci już od klasy III, a na pewno od klasy IV.

Konkursy literackie i turnieje krasomówcze mogą być sprzyjającą okazją do tworzenia artystycznych form literackich lub retorycznych. Uczeń-pisarz lub uczeń-mówca muszą podjąć temat wypowiedzi wylosowanych w sposób przypadkowy lub wybrany świadomie. Konkursy te spełniają ważną funkcję dydaktyczno-wychowawczą jako atrakcyjny środek nauczania języka polskiego.

Pokrewną formą konkursów literackich i turniejów krasomówczych są turnieje wiedzy z zakresu znajomości lektur szkolnych oraz klasowe zgaduj-zgadule o lekturach. Te formy nie roszczą sobie pretensji do określenia ich mianem twórczej aktywności, choć zdarza się, iż uczniowie otrzymują polecenia, np. opracowania nowego zakończenia tekstu lub sparodiowania lektury.

Chciałbym zauważyć, iż także temat pisemnego wypracowania klasowego (lub domowego) może być dla inteligentnego dziecka przyczyną intelektualną rozbudzenia aktywności twórczej. I tak na przykład tematy zadań w klasach II–III: „Napisz bajkę o kuku i wronie”, „Napisz wiersz o świętym Mikołaju”, „Napisz tekst literacki (poetycki lub prozaiczny) pt. Dlaczego biedronki są czerwone i mają czarne kropki?”, zaś w klasach IV–VI: „Gdybym był(a) bohaterem baśni ...”, „Napisz tekst literacki pt. Dzieci bogów nie mają łatwego życia” – zmuszają uczniów do twórczej refleksji nad sensem życia i miejscem człowieka we Wszechświecie. Podobnie i tematy (przeznaczone raczej dla uczniów klas VI–VIII): „Co lubisz robić, gdy masz wolny czas?”, „Co sądzisz o świętości w erze komputera i video?”, „Czy bawi Cię komedia Aleksandra Fredry pt. *Zemsta*?”, „Jak oceniasz postawę Jacka Soplicy?”, „Jak oceniasz postępowanie Ruth Sonnenbruch?”, „O czym

powiedział(a)byś Jezusowi, gdyby On Ciebie dzisiaj w nocy odwiedził? „Przedstaw rozmowę Adama Mickiewicza (Henryka Sienkiewicza) z Adamem Michnikiem na temat ...” – mogą być atrakcyjne dla każdego ucznia. Powróćmy do problematyki aktywności twórczej dzieci na zajęciach z języka polskiego. Być może, ktoś postawi mi zarzut, iż proponowane powyżej sposoby i metody współpracy z dziećmi, a także tematy wypracowań są trudne dla uczniów szkoły podstawowej. Zapewne nie są to łatwe zadania dla dzieci. Warto jednak spróbować podjąć eksperymenty w pracy pedagogicznej dla osiągnięcia lepszych wyników pracy z uczniami. Wydaje się, iż zaproponowane powyżej tematy wypracowań pozwolą sprawdzić w atrakcyjny sposób znajomość lektur, przyczynią się do rozwoju logicznego myślenia i spowodują refleksję nad sensem życia.

Ważną formą aktywności twórczej są inscenizacje fragmentów lektur, a także opracowania wieczorów poetycko-muzycznych (na przykład tekstów poetyckich Kazimierzy Iłakowiczówny, ewentualnie – liryki religijnej z subtelnym podkładem muzycznym – co mogę zaproponować jako atrakcyjną formę zajęć pozalekcyjnych dla uczniów z klasy II i III). Z pewnością wieczór poetycki przy świecach poświęcony „Rymom dziecięcym” lub też wieczór poetycko-muzyczny poświęcony liryce religijnej – z recytacją cudownych wierszy z tomików *Kto?* Joanny Kulmowej i *Przychodzę do Ciebie* Emilii Waśniowskiej mogą dostarczyć dzieciom niezapomnianych wzruszeń i wrażeń. Z kolei w klasach VII – VIII mógłby to być wieczór poetycki pt. „Miłość – uczuciem inspirującym artystów”. Inny znów wieczór poetycko-muzyczny pt. „Poszukiwanie własnej osobowości i sensu życia”, adresowany także do uczniów z klas VII – VIII mógłby stanowić szczególnego rodzaju wprowadzenie do lekcji wychowawczych w tychże klasach. Przygotowanie wartościowej inscenizacji lub atrakcyjnego wieczoru poetyckiego z odpowiednią scenografią wymaga znacznego zaangażowania osobistego zarówno uczących, jak i uczniów, a także poświęcenia wielu godzin wolnego czasu, lecz z pewnością warto podjąć ten trud.

Praca szkolnych kół teatralnych i zespołów dramatycznych przyczynia się również do rozwoju twórczej aktywności dzieci, dając im możliwość zapoznania się w sposób szczególnie atrakcyjny z beletrystyką, a zwłaszcza z formą dramatu. Zarówno nauczyciele, jak i też uczniowie mogą znaleźć radość z podjęcia i dobrego wykonania zadania. Nadto praca w tych kołach i zespołach pozwala zdobyć każdemu uczniowi solidną i wartościową wiedzę o teatrze, jego historii, o aktorze itd. Dostarcza też doskonałej okazji do świetnej i twórczej zarazem zabawy. A przede wszystkim budzi zainteresowanie teatrem.

Uczestnictwo dzieci w koncertach muzycznych, przedstawieniach teatralnych, seansach filmowych, pobyt w muzeach, galeriach i na wystawach, jesienny spacer, wiosenna wycieczka, wspólne pieczenie ziemniaków są szczególnego typu zajęciami, które również mogą wyzwolić twórczą aktywność każdego dziecka.

Zajęcia z języka polskiego nie mogą być subiektywnie dowolne. Powinny tworzyć logiczny proces dydaktyczno-wychowawczy. Ich cele (poznawczy, kształcący i wychowawczy) oraz normy metodyczne muszą być zgodne z przyjętym przez nauczyciela programem nauczania tego przedmiotu. Niemniej nowoczesny cykl lekcyjny nie musi być ciągiem 45-minutowych „godzin” prowadzonych w salach klasowych, a rozdzielanych przerwami. Zajęcia szkolne wymagają zastosowania zróżnicowanych form organizacyjnych, zwłaszcza poza budynkiem szkoły.

W ostatnich latach można zauważyć, iż wielu nauczycieli języka polskiego zdecydowało się podjąć trud eksperymentowania w zakresie swej pracy, co, być może, wróży nauce tego przedmiotu lepszą przyszłość.